

PICTURA LUI IOSIF FEKETE (1903—1979)

de
VASILE SARCA

În acord cu enescianul precept al odihnei prin muncă, în rarele momente de răgaz, sculptorul Iosif Fekete își cultiva spiritul ostenit cu liturele, pana, creionul, grafitul sau penelul.

Picta din pură plăcere. Fără a avea pretenția unui pictor desăvârșit, a creat câteva pânze și cartoane, relativ reduse ca dimensiuni, lucrări ce dovedesc, încă o dată, vocabularul plastic bogat, temeinic însușit în anii studenției urmate la Școala de belle-arte din București, pe de o parte, iar pe de alta o subtilă capacitate de investigație psihologică a subiectului propus, prin prisma propriei personalități.

A studiat în paralel desenul, pictura și sculptura. La primele două discipline i-a avut ca îndrumători pe Fritz Storck (1872—1942), remarcabil prin acuratețea studiului fizionomiei și eleganța tratării, pe Constantin Artachino (1871—1954) și pe George Demetrescu Mirea (1852—1934). Cu acesta din urmă a studiat vreme de doi ani, timp în care a răspuns cu talent cerințelor picturii. „Deși pânzele sale se bucură de interes în școală, Fekete renunță curînd la pictură. Cu o maturitate surprinzătoare pentru vîrsta lui, el își dă seama că sculptura este arta care va putea să-i exprime cel mai bine ideile și sentimentele, atitudinea față de viață, față de timp și față de societatea în care trăia”¹.

Despre această alegere artistul însuși mărturisea: „Am devenit conștient că atît pictura cît și sculptura nu se mulțumesc cu jumătăți de măsură. Era ca și cînd m-aș fi împărțit între două mari iubiri. Amîndouă ar fi protestat. Trebuia să aleg. Ca orice alegere și aceasta a fost dureroasă. Am venit în școală pentru sculptură, rămîn alături de ea. Durerea renunțării a fost urmată de satisfacția alegerii. Nu mă autoamăgesc și nu regret, în pictură eventual, aș fi produs mai mult cantitativ.

Pentru propria-mi plăcere am pictat apoi, mai tîrziu, dar nu cu neliniștea cu care mi-am sculptat statuile. Din simplă plăcere doar”².

Adevărul acesta s-a materializat într-o serie de pânze și cartoane. Întreruptă cîteva decenii, tentația picturii va reveni la Fekete odată cu cea a desenului. Cu aceeași dăruire cu care tratase monocrom peisajul și por-

¹ Mircea Țoca, *Iosif Fekete*, Ed. Meridiane, București, 1977, p. 9.

² M. Impon Irén, *Mig a kősziklák a magasba repülnek. Elmondja Fekete József szobrászművész* (Cînd așchiile de piatră sar în înălțime. Mărturiile sculptorului Iosif Fekete), în *Fáklya*, 28 febr. 1973.

tretul cu mijloacele specifice graficii, artistul reia tematica și, mai mult, o lărgeste, într-o echilibrată polifonie de culori. Într-un limbaj plastic propriu, s-a ajuns astfel la o corespondență dintre universul său interior și cel al temelor propuse.

La revenirea la șevalet, fie ea și episodică, a contribuit și strînsa prietenie cu pictorul Alexandru Ciucurencu (1903—1977), valoros liric al picturii noastre și exponent al sensibilității coloristice a poporului român, prietenie începută în anii studenției la București și căreia i-a pus capăt doar inevitabilul sfîrșit.

Larga paletă a preocupărilor lui Iosif Fekete în domeniul artelor, materializată în sculptură într-o varietate de materiale, în grafică, în pictură ca și în îndrăznețe eseuri literare, a constituit obiectul criticii de specialitate, dar în mod inegal pînă în momentul de față.

După cum era de așteptat, sculptura a fost în primul rînd în centrul atenției. De ea s-au ocupat esteticieni, istorici și critici de artă remarcabili. Ion Frunzetti, Petru Comarnescu, Paul Constantin, Mircea Țoca și Maria Zintz i-au închinat pagini memorabile, ca să nu-i amintim decît pe cîțiva din pleiada celor care s-au aplecat asupra artei lui Fekete.

Cel care s-a apropiat însă cu cea mai mare căldură și înțelegere de artist este Mircea Țoca, concitadinul său, care inițiază și propune prezentarea creației lui Iosif Fekete din toate laturile sale constitutive.

Izvorită din acest imperativ, articolul de față își propune să facă o scurtă trecere în revistă și o succintă analiză a cîtorva din creațiile de șevalet ale artistului Fekete.

Cunoașterea și înțelegerea operei și a universului pe care și l-a propus să-l releve este posibilă numai printr-o privire de ansamblu asupra tuturor elementelor componente ale creației.

Pe cît a fost de angajat în contemporaneitate, prin celelalte preocupări artistice, cu neliniștea caracteristică spiritului său creator, pe atît de contemplativ a rămas în fața șevaletului. Pictura lui Fekete nu mai stă sub semnul programaticului ca și grafica sa elaborată în anii profesoratului de la Școala Populară de Artă din Oradea. Ea nu mai vine să demonstreze și ca atare tenta academică dispăre aproape cu desăvîrșire. Singurul scop a fost acela de a crea satisfacții intelectuale.

Lucrările s-au materializat în intimitatea naturii sau în liniștea și căldura familiei. Calmul interior al lucrărilor, impus de subiectul ales, este uneori răsturnat de neliniștea proprie creatorului, expusă prin limbajul unei palete încărcate uneori cu note de tristețe.

Piese ce urmează a fi prezentate fac parte din colecția Anisia Fekete, văduva artistului, în majoritate, precum și din alte colecții (Ion și Margareta Pleșca, Mircea Țoca, Complexul Muzeal Județean Bihor).

Activitatea artistică de peste o jumătate de veac, precum și peregrinările artistului, impuse de evenimentele politice ale vremii au făcut ca unele dintre picturi să părăsească atelierul sau colecțiile familiei și a celor apropiati.

De bună seamă praful uitării se va șterge de pe unele din ele în vremea ce urmează, de pe altele însă nu. Este probabil ca unele să fie dispărute. Apoi faptul că multe dintre picturi nu sînt semnate ne îndeamnă

să credem că unele pinze și cartoane au intrat în anonimat trecând în posesia unor diletanți.

Mai jos urmează a fi prezentat un număr de 17 tablouri executate în ulei.

Tematic ele se împart în trei: pictura animalieră, peisajul și portretul.

I. Pictura animalieră

Din acest grup tematic ne-a parvenit o singură lucrare, un *Cap de cal*, ca dimensiuni relativ mică (210×170 mm), datînd din anul 1936, cînd artistul era angajatul Institutului național de zootehnie.

Printre nenumăratele schițe în creion care au precedat mulajele, Iosif Fekete a simțit nevoia ca pe cîteva din ele să le definitiveze, creîndu-le astfel o independență artistică. Din acest grup face parte și titlul mai sus amintit. Apartenența la grupul de studii se face simțită prin neglijența cu care a fost ales suportul, o hirtie sticlăată căreia i-a utilizat spatele, precum și maniera tributar realistă în care a fost executat.

Peste desenul clasic, impecabil construit în pagină, se așterne culoarea liniștită și calmă. Artistul interpretează aici o virtuoasă bucată vizuală slujindu-se doar de posibilitățile nuanțelor unei singure culori, tratată în suiri și coboriri, lumini și umbre, după cum estetica ochiului o cerea.

Este semnat în stînga jos: I.F., nu este însă datat.

II. Peisajul

Ciclul de peisaje ce urmează a fi tratate, cuprinde un grup de șase tablouri: unul din anul 1956, patru din anul 1957 și unul din anul 1958.

Cartonul intitulat *La spălat* (345×270 mm) datează din 1956 cînd artistul a făcut un popas în localitatea bihoreană Pietroasa, immortalizînd momentul în patru cartoane, două peisaje și două portrete.

Cele cinci personaje feminine, vag schițate în jurul lacului, ca și marginea de pădure din partea de sus a lucrării sînt valorificate în proaspete tonuri de gri, alb și verde crud, echilibrul fiind rupt pe alocuri de micile pete de roșu și albastru din vestimentație. Tabloul este aerat. Pasta este întinsă dens în maniera impresionismului barbizonian.

Narațiunea este poetică, sugerînd pastelurile pline de viață ale lui Coșbuc, afinitate tradusă prin peisajul transilvănean și tematica populară spre care și-au îndreptat ambii privirile. Figurile sînt un pretext pentru surprinderea unui colț de natură.

Tabloul poartă semnătura: Iosif Fekete și este datat pe verso: 1956. Face parte din colecția Anisiei Fekete.

Peisajul I, surprinde una din rusticele străzi de pe Dealul Viilor, loc atît de îndrăgit de artist. Este primul și cel mai mare tablou (560×365 mm), dintr-un grup de patru uleiuri executate în anul 1957 care înfățișează parțial, strada Ana Ipătescu.

Surprins în anotimpuri diferite sau la ore diferite ale aceluiași sezon, imaginile acestea denotă o pasiune netăgăduită pentru lumină și transparență, suferind volume încorporate în ritmuri ample de culoare.

Pinza menționată reprezintă câteva case vechi. Geometria construcțiilor este frântă de crengile unui copac disperat împinzite pe suprafața tabloului. Aerul pare nefiltrat total de atmosfera densă de după ploaie.

Tabloul acesta este semnat în stînga jos: Fekete I. și este datat în dreapta jos: 1957.

Face parte din colecția Muzeului din Oradea.

Peisajul II, (320×420 mm) surprinde pentru a doua oară același colț de stradă (Ana Ipătescu) dintr-un unghi puțin diferit. Elementele tabloului — case, garduri, strada — sînt încălzite în verdele alternat în nuanțe calde și reci care domină cartonul. Este surprins momentul unui început de zi călduroasă de vară.

Lucrarea poartă semnătura Fekete Iosif în partea stîngă jos și este datat în dreapta jos: 1957.

Face parte din colecția soției artistului.

Peisajul III, (230×320 mm) cel mai mic ca și dimensiune duce mai departe narațiunea din tabloul anterior. Avem de a face cu același verde în nuanțe care domină suprafața. Au loc alternări de pete mari de lumină cu treceri spre umbre în griuri murdare.

Tușa orizontului se înscrie pe carton cu o echilibrată liniște interioară, necontrastînd cu elementele prim-planului și cerul curat. Nimic figurativ nu sparge liniștea toridă a verii și nici nu există detalii asupra cărora să se insiste în mod deosebit, elementele întregii suprafețe avînd aceeași valoare.

Lucrarea nu poartă nici semnătura artistului și nu este nici datată. Este proprietatea Anisiei Fekete.

Peisajul IV, (Fig. 1) este ultimul tablou în ulei pe pînză executat în anul 1957 (480×435 mm). Lucrarea surprinde, ca și celelalte de altfel, un colț din Dealul Viilor din Oradea.

Ni se înfățișează un sfîrșit de iarnă. În spatele unui rînd dublu de garduri vechi, ochiul privitorului este atras de o căsuță, așezată sub un copac, ambele plasate în partea dreaptă a pînzei. În spatele căsuței și în stînga tabloului se deschide în profunzime un spațiu format de o grădină cu pomi desfrunziți. Domină griul intercalat cu pete albe de zăpadă și pete de verde care sugerează natura în trezire. Puțina căldură este sugerată de maroul țiglelor care acoperă casa.

Aproximativ la înălțimea construcției este plasat și orizontul delimitat în nuanțe mai închise, sugerînd denivelări de teren și grădini pierdute în ceață.

Ciclul peisajelor se încheie cu pinza intitulată *Curtea casei*, datînd din anul 1958. Suportul a servit ogîndirii sufletului artistului, pornit pe contemplarea unor detalii aflate în curtea casei sale: construcții mici, o poartă mai îndepărtată, un vas pentru strînsul apei de ploaie, gardul. Privirea artistului nu se concentrează în mod special asupra vreunui detaliu, cu toate că le trece în revistă pe toate printr-un desen plin de acuratețe. O dovedește echilibrata dispunere a brunurilor alunecînd prin nuanțe de bej și gri spre verdele crud al vegetației din planul secund și albul încărcat al cerului.

Tabloul nu poartă nici semnătura și nu este nici datat.

Face parte tot din colecția soției artistului.

Peisajele lui Iosif Fekete sînt unitare în concepție, chiar dacă uneori maniera în care tratează pasta conține elemente de realism iar alteori răzbat influențe impresioniste. Trecherile de la o culoare la alta se fac echi-

Fig. 1

librat și calm. Se simte o predilecție pentru brun, gri și verde, sugerînd mult echilibru și liniște interioară.

III. Portretul

Ciclul de portrete în ulei debutează cu tabloul de mici dimensiuni (145×230 mm) intitulat *Soția artistului* (Fig. 2), un virtuos joc de culori pe spatele unei hîrtii sticlate.

Tabloul nu este semnat și nici datat.

Lucrat în anul 1936, construit armonios ca desen, fără însă a insista asupra detaliilor feței, figura feminină prinsă pe 3/4 în cadru este un prilej pentru o reală simfonie de culori. Este poate, cel mai bogat tablou în armonii vizuale din întreaga colecție.

Tușele dense îmbină combinații savante de culori pe suprafețe mari, acestea la rîndul lor compunîndu-se între ele și realizînd tabloul.

Viziunea aceasta impresionistă ca mod de rezolvare, aduce la numitor comun poetice pete de albastru, vibrante frînturi de roșu inclus printre

Fig. 2

tonuri deschise și cumpătat cîntărite rozuri cu oranj pe un fond de gri deschis plin de lumină.

Face parte din colecția soției artistului.

Din anul 1943 datează două portrete de copii, realizate în perioada budapestană ale ficelor sale.

Primul, *Fiica cea mică*, un carton pe ulei (245×345 mm) executat în anul 1943, surprinde gingășia nevinovată a micilor ființe ce deschid larg ochii spre viață. Realizat din pete mari de culoare, denotînd o doză de orientalism în concepție, tabloul acesta, fără a avea pretenția să facă o analiză psihologică, de altfel zăgăzuită de subiect, se apropie de copilărie prin rezolvarea voit naivă a desenului și coloritului fov.

Asistăm la o îndrăzneată îmbinare de gri și albastru al hăinuțelor cu verde și rozul — oranj al feței plasate pe un fond de violet cu maro.

Nici acest tablou nu este semnat și nici datat.

Face parte din colecția Dr. Ion Pleșca.

Tabloul al doilea *Margareta mică*, un ulei pe pînză cașerată (260×340 mm) executat tot în anul 1943, înfățișează portretul din copilărie al ficei mai mari a artistului. Unitar ca și desen, se deosebește de primul prin colorit. Este din acest punct de vedere tocmai opusul lui. Culoarea

este dispusă în tușe late de penel, fără a abunda în pastă. Este străbătut de o vagă notă postimpresionistă în alternările cumpănite de albastru, roșu și alb din portret, suprapuse peste un elegant joc de mov, verde și ocru, fără însă a satura suportul, care dă o notă de plasticitate în plus prin răbufniri de suprafață. Nu lipsesc nici elemente de detaliu: petele albe ale fundiței, rezolvate floral, atrag atenția prin înscrierea în colțul stîng de sus al pînzei.

Face parte din colecția Dr. Ion Pleșca.

Cu aceasta trecem la perioada inaugurată prin grafică în anul 1956.

Lucrările executate după această dată poartă amprenta demonstrativului. Mai toate sînt portrete. Pictate parte din ele după persoane apropiate artistului, față de cele anterioare, pînzele acestea dovedesc o fină redare a stărilor sufletești, arătînd că în artă „lucrul principal este acela ca artistul să facă ceva interesant, nou . . . independent de mijlocul de realizare. Degeaba ai mijloace de expresie, dacă nu ai ce spune. Degeaba e culoarea frumoasă, acordul plăcut, dacă în totalitate lucrarea nu spune nimic. În artă urcușul nu se face totdeauna liniar . . .”³

Portretul de tînr (Fig. 3), (350×270 mm), din cele trei cartoane dateate 1956, este realist în construcție. Lucrarea nu este semnată, în schimb este datată pe verso.

Surprins din semiprofil, dintr-un unghi cu tendințe de racursi, capul se înscrie proporțional în pagină respectînd cele mai riguroase legi ale perspectivei. Pasta este și ea tratată într-o manieră academică pe fața personajului surprinsă într-un cafeniu cald, ca apoi radiînd spre extremități prin rezolvarea părului, hainei și a fondului să devină substanțială. Aici culorile devin îndrăznețe, fondul de un gri — verziu, haina de un roșu intens, prin juxtapuneri păstrîndu-și totuși independența.

Lucrarea face parte din colecția soției artistului.

Din vremea popasului de la Pietroasa datează două portrete de țărânci.

Portretul de femeie din Pietroasa, ulei pe carton de dimensiuni medii (480×345 mm) realizat în 1956, este construit în plan după tradițiile canonului clasic. În destăinuirea sufletească a personajului, un rol de seamă îl are utilizarea axului facial trasat pe diagonală, modalitate de investigație psihologică atît de caracteristică portretisticii lui Fekete. Pasta sa volatilizează, tremură, fluid, umplînd spațiul compoziției și se concentrează apoi în planuri de maro și galben, culori atît de caracteristici manierei artistului. Desenul este corect, liniile feței și a maramei ce încadrează capul se desfac în pete de culori.

Tabloul este semnat în stînga jos: Iosif Fekete; nu este datat însă. Poartă dedicația „Cu drag prietenilor mei Aurelia și Mircea Țoca”.

Portretul de bătrînă din Pietroasa, un alt ulei pe carton de dimensiuni mici (230×240 mm) vine să-l completeze pe cel anterior. Tabloul înfățișează cu multă delicatețe un alt personaj din lumea satului românesc. Nu lipsește nici tratarea detaliului vestimentar: marama, iia și cojocelul. Evocarea motivelor populare nu se face însă direct, ci ordonată, prelucrată într-o viziune academică. Din fondul închis, tratat într-un albastru verzui se reliefează sub un rembrandtian fascicol de lumină, fața. Pasta este dispusă dens și concentrat într-o gamă coloristică bogată pe o suprafață

³ Petre Bratu, *De vorbă cu Iosif Fekete*, în *Crișana*, 12 martie 1960.

mică. Trecherile de la o tonalitate la alta se fac treptat și armonios: galbenul-ocru devine maro-ruginiu, ca apoi, înainte de a se dizolva în fondul închis, să îmbrace haina maroului închis.

Tabloul este semnat în dreapta jos: F.I datat în stînga jos 1956.

Fizionomia morală atinge limite nebănuite în trei cartoane realizate în anul 1958. Lucrările se detașează de portretele anterioare, dezvăluind

Fig. 3.

în Fekete, un subtil cunoscător al sufletului uman, în adîncurile căruia pătrunde printr-o pasionată integrare a chipului, realizînd aici imagini de o rară expresivitate nu lipsite pe alocuri de nota unui impunător monumental.

Portretul mamei artistului, ulei pe carton (310×320 mm), este tabloul de care se apropie cu multă gingășie și căldură.

Surprinsă la vîrsta senectuții, cu capul puțin aplecat spre dreapta, analiza picturală degajă o intensă liniște interioară. Mama este resemnată în propria-i soartă, zbuciumul vieții a rămas în urmă. Descifrăm trăsături fizionomice comune la mamă și fiu. Calmul tabloului îl dă cromatică vaporosă de o sonoritate lirică, domină griurile integrate printre verde și ocru. Chipul este redat printr-un desen îngrijit, subordonat însă culorii. Cu toată nota poetică, cu tot echilibrul și calmul ce-l degajă, un anumit dramatism persistă.

Tabloul este pictat în anul 1958. Nu poartă semnătură și nu este nici datat.

Este în proprietatea soției artistului.

Autoportret cu bască și cojoc este o lucrare executată în 1958 pe pânză (500×655 mm) în care artistul se surprinde pe sine însuși în alură cotidiană. Proporțional cuprins în pagină, tabloul nu are nimic festiv în el. Din contră, prin vestimentația prezentată: bască uzată, cojocul pînzat, fularul trecut pe după gît, o cravată parcă voit neglijent pusă, Iosif Fekete se surprinde pe sine însuși în atmosferă de lucru. De pe pânză ne privește artistul aflat la vîrsta maturității. De sub bască îi iese părul argintiu.

Surprind ochii vii și pătrunzători.

Portretul este executat fin, atent, insistînd asupra detaliului feței, totul încadrîndu-se pe un fond de tonalitate gri.

Sculptorul, de-a lungul carierei sale nu a insistat prea mult asupra propriei sale figuri. Avem cunoștință despre o mască în bronz aflată la Muzeul din Baia Mare.

Se pare că a fost tentat a surprinde asemănarea dintre el și mamă, a cărei portret l-a executat în același an.

Neavînd intenția să-l înstrăineze, artistul nu și-a semnat și nu a datat nici această lucrare.

Face parte din colecția Anisia Fekete.

Iosefina este tabloul cu dimensiunile cele mai mari din toate cele realizate pînă acum (695×495 mm). Uleiul este executat în anul 1958, pe carton. Este pus în pagină cu multă simplitate și adevărată știință a legilor compoziției, cu un evident simț al construcției. Formele se decupează cu precizie, pe ambele suprafețe de culoare. Portretul adolescenței este dominat de o notă de dramatic redat printr-o tușă largă de marouri dispuse cu nerv pe întreaga suprafață.

Cursivitatea culorii dominante este ruptă uneori de petele de lumină ce cad pe fața și mîna personajului, și de albastrul unei năframe ținute în mîini.

Lucrarea nu este datată și nici semnată.

Se găsește în colecția Dr. Ion Pleșca.

Margareta, ultimul tablou, în ulei pe pânză de dimensiuni mici (175×220 mm) redă, într-o manieră ce te duce cu gîndul la „Dantelă-reasa” lui Vermeer, personajul absorbit de preocuparea sa, scrisul. Artistul simte fascinația culorii pe care o distribuie intens, fără zgîrcenie, pe o suprafață mică. Cromatica prin bogăția sa primește trăsături polifonice. Culoarea este vie, caldă și optimistă.

Fondul de gri cu maro călduț este scăldat de lumina galbenului ce inundă prin fereastra construită în stînga pînzei. Lumina aceasta se distribuie în continuare pe fața și mîinile personajului.

Petele de roșu rîdate în schița vestimentației contribuie și ele la atmosfera cordială ce domină suprafața. Tratarea concentrată a pastei se realizează în maniera post-impresionismului.

Lucrarea nu este semnată, în schimb este datată pe suport în stînga jos: 1960.

Face parte din colecția soției artistului.

Cu acest tablou în ulei, realizat în anul 1960, se încheie activitatea la șevalet a lui Iosif Fekete.

Tocmai în perioada aceasta energia sa creatoare se concentrează asupra adaptării unui limbaj nou în sculptură, meșteșugul său de căpătii.

Tablourile sale realizate în trei etape, după cum am putut observa, între 1936 și 1960 sînt unitare în concepție și clasice în realizare. Escapadele picturale nu depășesc îndrăzneala postimpresionismului.

Dacă timpul i-ar fi permis să se ocupe în continuare de penel, desigur în tablourile ce ar fi urmat după această dată s-ar fi simțit nota novatoare.

Spiritual a rămas însă legat și pe mai departe de culoare.

În anii ce urmează o transpune în ceramică, în sculptură (emailuri cloisonné) sau devine cronicar al unor talentați pictori.